

УДК 338.43.01:658

Ю.Ю. Мороз

к.е.н., доцент

Житомирський національний агроекологічний університет

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ МОНІТОРИНГУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇХ ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Запропоновано рекомендації щодо побудови системи показників для моніторингу інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств. Розроблено науково-методичні та практичні рекомендації з удосконалення облікового процесу, який лежить в основі моніторингових досліджень.

Постановка проблеми

Сучасний етап розвитку економіки України характеризується зростанням інвестиційної активності господарюючих суб'єктів усіх видів економічної діяльності. Намітилися позитивні зрушення і щодо інвестування сільського господарства. З 2002 по 2008 рік обсяги інвестицій в основний капітал у фактичних цінах зросли з 1,9 млрд грн до 16,7 млрд грн, але питома вага цих капіталовкладень в економіці України все ще залишається незначною і в 2008 р. становила 7,2 %. Витрати на формування основного стада в 2008 р. становили 714,3 млн грн і за останні 6 років збільшилися на 321,3 млн грн. Варто відзначити досить низький рівень інвестування за рахунок бюджетних коштів, який у 2008 р. становив лише 635,3 млн грн, або 3,8 %. Щодо іноземних інвестицій, то на початок 2009 р., починаючи з 1992 р., було залучено \$ 798,9 млн (2,2 % від їх загального обсягу) у 655 господарюючих суб'єктів. Приріст іноземного капіталу в сільське господарство за 2008 рік збільшився на \$ 246,1 млн. Основними інвесторами в сільське господарство України є Кіпр (\$ 305,8 млн), Великобританія (\$ 121,7 млн), Данія (\$ 50,9 млн), США (\$ 50,4 млн), Швеція (\$ 36,7 млн), Німеччина (\$ 35,4 млн), Австрія (\$ 28,4 млн), Польща (\$ 28,3 млн), Російська Федерація (\$ 17,7 млн) [3]. Діяльність інвесторів в аграрному секторі економіки представлена великою кількістю компаній, які, незважаючи на фінансово-економічну кризу, на сьогодні є найстабільнішою складовою економіки нашої держави.

У сільському господарстві інвестування дозволяє вирішити ряд стратегічних задач його розвитку на основі інновацій, розширення обсягів та асортименту господарської діяльності, диверсифікації виробництва за рахунок освоєння нових напрямів господарювання, підвищення збалансованості регіонального розвитку аграрного сектора.

Наразі в Міністерстві аграрної політики налічується близько 800 інвестиційно привабливих пропозицій від регіонів за різними напрямками інвестування в

агропромисловий комплекс України, які зараз опрацьовуються Головними управліннями агропромислового розвитку облдержадміністрацій з метою запровадження єдиного Реєстру інвестиційних проектів [3].

Створення привабливого інвестиційного клімату та розвиток інфраструктури інвестиційної діяльності в сільському господарстві вимагає розробки відповідних сучасним умовам методологічних та організаційно-методичних інструментів збору, обробки інформації, якісно нових методів її аналізу та оцінки інвестиційних процесів. Виконання цих умов може забезпечити система моніторингу інвестиційної діяльності підприємства. Разом з тим, складність та багатоаспектність задач, які необхідно вирішувати органам управління в умовах сучасної господарської моделі, вимагають зміни теоретичних та практичних підходів до побудови системи показників, що лежать в основі моніторингових спостережень.

Аналіз останніх досліджень

На початкових етапах становлення теорії інвестицій вагомий внесок у науку зробили видатні зарубіжні економісти І. Фішер, А. Маршалл, М. Міллер, Г. Марковіц, Ф. Модільяні, Ф. Найт, А. Шапіро. Сьогодні можна знайти велику кількість досліджень, присвячених методологічним аспектам інвестування, оцінки ефективності інвестицій та управління ними в господарюючих суб'єктах різних рівнів. Вони здійснюються як у рамках фінансового та економічного, так і безпосередньо інвестиційного аналізу. Результати таких досліджень представлені в працях А. Дамодарана [1], В. Ковальова [7; 8; 9], В. Єсіпова [10], Д. Лисенко [12], Ю. Маленкова [13], Е. Непомнящого [14], Н. Селезньової [16], Г. Староверової [17], Ф. Фабоци [18], Е. Хелферта [19], В. Чернова [20], Н. Шабаліна [21], У. Шарпа [22], А. Шеремета [23].

Однак, не зважаючи на те, що питанням управління у сфері інвестицій на сьогодні приділяється значна увага, методологічні та методичні аспекти їх моніторингових спостережень у сільському господарстві через систему показників та інформаційні ресурси обліку опрацьовані недостатньо.

Метою дослідження є створення концепції побудови системи показників для моніторингу інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств, розробка науково-методичних та практичних рекомендацій з удосконалення облікового процесу, який лежить в основі таких досліджень.

Результати дослідження

Проведення моніторингових досліджень повинно базуватися на обґрунтованій системі показників, яка б містила оптимальну їх кількість та склад для характеристики інвестиційних процесів, що відбуваються в сільському господарстві.

На основі проведеного дослідження літературних джерел ми прийшли до висновку, що найширшого використання на сьогодні набули показники оцінки ефективності використання інвестицій та виконання інвестиційних проектів. На думку У. Шарпа, аналіз ефективності інвестицій можливо розглядати одночасно і

як останню стадію інвестиційного процесу, і як проміжний його етап, і як зворотній зв'язок чи механізм контролювання у процесі управління інвестиціями [22]. Однак, всупереч наведеному твердженню, наявні на сьогодні методи оцінки ефективності інвестицій мають досить обмежене використання та призначені в основному для розробки варіантів інвестиційних проєктів. Управлінські рішення щодо доцільності інвестицій (особливо реальних), як правило, належать до рішень стратегічного характеру. Вони вимагають детального аналітичного обґрунтування з ряду причин. По-перше, будь-яка інвестиція вимагає концентрації великого обсягу коштів. По-друге, інвестиції, як правило, не дають миттєвої віддачі, і внаслідок цього виникає ефект іммобілізації власного капіталу, коли кошти завмирають в активах, які, можливо, почнуть давати прибуток лише через деякий час [8]. Усю сукупність розглянутих у спеціальній економічній літературі методів можна розділити на дві групи: статистичні, які не включають дисконтування, а базуються на даних бухгалтерського обліку, та фінансові, в основі яких лежить дисконтування [9].

У першій групі виділяють такі методи, як розрахунок терміну окупності інвестицій та визначення рентабельності інвестованих коштів (норми прибутку на вкладений капітал). Цей блок показників набув найбільшого поширення на практиці завдяки простоті розрахунку, загальнодоступності для розуміння більшістю спеціалістів, високій швидкості розрахунків та доступу до необхідних даних. Недоліком таких методичних прийомів, на думку фахівців, є ігнорування часового аспекту вартості коштів та факторів, пов'язаних з інфляцією і ризиком.

В основі методів другої групи лежить процес дисконтування, тобто вираження майбутніх грошових потоків, пов'язаних з реалізацією інвестиційних проєктів, через їх вартість у поточний момент. До основних з них належать такі: метод чистої дисконтованої вартості, метод внутрішньої норми прибутку, дисконтований термін окупності інвестицій, індекс доходності, метод ануїтету.

Варто відзначити складність використання визначених вище методів у вітчизняній практиці оцінки інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Система індикаторів, що використовується з цією метою, повинна відрізнятися простотою розрахунків, зрозумілістю, можливістю використання наявних інформаційних джерел.

Виходячи з вищевикладеного, на нашу думку, в основі моніторингу інвестиційної діяльності підприємств аграрного сектора повинна використовуватися система показників, які б характеризували її обсяги, структуру за відтворювальними об'єктами та джерелами фінансування, інноваційність об'єктів інвестування, ефективність вкладень коштів, рівень інвестиційної привабливості в регіональному і галузевому аспектах, інвестиційний потенціал господарюючої системи.

1. Моніторинг обсягів інвестиційних ресурсів за їх абсолютним рівнем у цілому по підприємству дозволяє оцінювати його інвестиційну активність та

вивчати рівень капіталовкладень (дефіцит чи надлишки) у розвиток потенціалу суб'єктів господарювання. Адже саме від того, які підприємства є пріоритетними для інвестування, залежить структура економіки регіонів і країни в цілому. Інвестиційний потенціал аграрних підприємств України визначається показниками таблиці 1.

Таблиця 1. Моніторинг обсягів капітальних інвестицій у підприємствах сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ним послуг

Області	Роки				Оцінка зміни		
	2002		2008		+, -	відсоткових пунктів	середньорічний темп
	млн грн	% у регіоні	млн грн	% у регіоні			
АР Крим	110,9	7,5	571,2	6,6	460,3	-0,9	1,388
Вінницька	58,0	9,1	711,5	15,0	653,5	5,9	1,651
Волинська	20,4	3,3	237,6	6,8	217,2	3,5	1,634
Дніпропетровська	178,5	6,1	972,6	5,4	794,1	-0,7	1,404
Донецька	113,9	3,0	973,3	4,4	859,4	1,4	1,536
Житомирська	40,3	7,5	304,7	8,4	264,4	0,9	1,499
Закарпатська	6,7	1,1	39,4	1,2	32,7	0,1	1,425
Запорізька	109,1	7,1	639,6	8,6	530,5	1,5	1,424
Івано-Франківська	10,2	1,1	212,3	3,6	202,1	2,5	1,835
Київська	175,6	10,6	1449,8	8,6	1274,2	-2,0	1,525
Кіровоградська	88,6	17,5	597,6	19,6	509,0	2,1	1,465
Луганська	46,8	3,4	677,2	7,5	630,4	4,1	1,706
Львівська	14,2	0,8	549,8	5,1	535,6	4,3	2,078
Миколаївська	174,1	16,8	496,1	11,5	322,0	-5,3	1,233
Одеська	126,8	4,9	697,2	5,6	570,4	0,7	1,406
Полтавська	103,6	5,7	769,3	8,7	665,7	3,0	1,493
Рівненська	11,0	1,6	283,4	7,7	272,4	6,1	1,915
Сумська	67,9	7,0	526,3	17,5	458,4	10,5	1,506
Тернопільська	22,7	7,1	658,8	23,2	636,1	16,1	1,961
Харківська	113,1	4,6	819,1	6,9	706,0	2,3	1,486
Херсонська	73,2	18,6	1185,6	30,2	1112,4	11,6	1,745
Хмельницька	41,0	5,6	1217,8	25,1	1176,8	19,5	1,970
Черкаська	87,9	15,1	1133,1	22,1	1045,2	7,0	1,667
Чернівецька	11,2	3,4	262,2	7,0	251,0	3,6	1,879
Чернігівська	37,7	6,4	546,6	17,9	508,9	11,5	1,707
м. Київ	5,2	0,1	129,8	0,3	124,6	0,2	1,903
м. Севастополь	5,5	2,1	20,2	1,3	14,7	-0,8	1,297
Україна	1854,1	5,0	16682,1	7,2	14828,0	2,2	1,552

Джерело: [4; 6].

З таблиці 1 очевидними постають процеси активного капіталовкладення в сільське господарство України, що відбувалися протягом 2002–2008 рр. Приріст інвестицій за вказаний період склав 14828,0 млн грн, тобто їх обсяги збільшилися майже в 9 разів. Водночас виразними лишаються регіональні диспропорції в сумах інвестиційних ресурсів. Безперечними лідерами у їх залученні є Київська, Херсонська, Хмельницька та Черкаська області, питома вага яких у формуванні інвестиційного потенціалу України в 2008 р. складала, відповідно, 8,7; 7,1; 7,3 та

6,8 %. Однак, незважаючи на такі, на перший погляд, позитивні зрушення, сільське господарство лишається інвестиційно непривабливою галуззю, про що свідчить невисока питома вага капіталовкладень в аграрний сектор у загальному їх обсязі – 7,2 %.

2. Важливе значення в моніторингових дослідженнях має спостереження за зміною структури інвестицій. Моніторинговий процес повинен забезпечити формування інформації про склад інвестиційних ресурсів за джерелами їх надходження (власні кошти, іноземні інвестиції, бюджетні кошти, банківські кредити) та видами економічної діяльності в сільському господарстві. Це буде сприяти здійсненню якісної оцінки кожного з ресурсів і дозволить визначити його потенціал з точки зору досягнення довгострокових планів стабільного економічного розвитку.

Аналіз різних джерел фінансування інвестицій у сільському господарстві показав, що основна їх частина перебуває на сьогодні на рівні власних коштів підприємства; бюджетні ресурси є невеликими і не відіграють вирішальної ролі; кошти іноземних інвесторів також незначні та нестабільні; банківське фінансування в основному зорієнтоване на забезпечення ліквідності підприємств. Кожний з фінансових ресурсів має невикористаний потенціал, який за правильної економічної політики та сприятливих умов може дати значний поштовх економічному зростанню.

Загальна величина інвестицій за видами економічної діяльності в сільському господарстві та бюджетних коштів наведені в таблиці 2.

Таблиця 2. Інвестиції в основний капітал сільськогосподарських підприємств за видами їх економічної діяльності

Вид економічної діяльності	Освоєно									
	всього, млн грн		у % до				в т.ч. кошти держбюджету			
			минулого року		загального обсягу		млн грн		% загального обсягу	
	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.
Рослинництво	6294,0	10898,1	+ 23,6	+ 42,2	67,6	65,3	214,5	247,2	71,0	38,9
Тваринництво	2138,3	4463,7	- 17,4	+ 62,3	23,0	26,8	5,0	8,7	1,7	1,4
Змішане сільське господарство	471,5	490,4	+ 3,3 р.	- 11,6	5,1	2,9	2,5	0,8	1,0	0,1
Надання послуг у рослинництві і тваринництві	410,3	826,1	+ 3,5 р.	+ 40,1	4,4	5,0	80,2	378,5	26,4	59,6
Разом	9314,1	16678,3	+18,2	+43,2	100,0	100,0	302,2	635,2	100,0	100,0

Джерело: [4; 5].

Незважаючи на значні обсяги освоєних інвестиційних ресурсів у 2008 р. та збільшення цього показника порівняно з 2007 р. майже в два рази, питома вага капіталовкладень за рахунок коштів державного бюджету в цій сумі лишається досить низькою – 3,8 %, що свідчить про невважену державну політику щодо підтримки аграрного сектора України.

Моніторинг відтворювальної структури капітальних вкладень вказує на прогресивність управлінських рішень щодо напрямів освоєння інвестиційних ресурсів (табл. 3).

Таблиця 3. Інвестиції в основний капітал за відтворювальною структурою в сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги

Напрями інвестицій	2002 р.		2007 р.		Оцінка зміни	
	млн грн	%	млн грн	%	відсоткових пунктів	середньорічний темп
Технічне переоснащення і реконструкція	1022	65,5	5994	73,0	7,5	1,424
Будівництво та розширення	536	34,3	2048	24,9	- 9,4	1,307
Підтримання діючих потужностей	2	0,2	174	2,1	1,9	2,443
Всього	1560	100,0	8216	100,0	0,0	1,394

Джерело: [4; 6].

Аналіз таблиці 3 показує, що в 2002–2007 рр. капіталовкладення здійснювалися за ефективною технологічною та відтворювальною структурою. Найбільше інвестиційних ресурсів було реалізовано для технічного переоснащення та реконструкції виробничих потужностей – 73,0 %. З огляду на стан основних засобів сільськогосподарських підприємств така політика використання інвестицій є цілком виправданою. Вагому частку капіталовкладень (24,9 %) було використано для розширення господарської діяльності шляхом будівництва нових об'єктів.

3. Результативність інвестиційної діяльності значною мірою визначається ступенем інноваційності об'єктів інвестування. Наявність та зростання цього показника в системі моніторингових досліджень буде вказувати на потенційні можливості модернізації господарської діяльності. Моніторинг інноваційності інвестиційної діяльності повинен забезпечити здійснення діагностики інновацій за напрямами: інноваційна продукція, інноваційні процеси (технології), організаційні інновації, маркетингові інновації. Однак упровадження моніторингових досліджень у практику ускладнюється через неналежне інформаційно-аналітичне супроводження зазначеного процесу. За сучасною вітчизняною статистичною методологією дані щодо інновацій узагальнюються лише стосовно промислових підприємств.

4. Моніторинг ефективності інвестиційної діяльності забезпечується показниками, які формуються співвідношенням приросту результатів використання потенціалу підприємства та інвестованими коштами в господарську діяльність. До показників результатів використання потенціалу підприємства, які підлягають моніторингу при розрахунку ефективності інвестиційної діяльності, включають: валову продукцію, чистий дохід, створений прибуток і додану вартість.

Для оцінки ефективності інвестицій можна використати співвідношення:

$$\frac{\Delta \text{ЧДП(ЧПП, ДВП)}}{\text{ЧДП(ЧПП, ДВП)}} \cdot \frac{\Delta \text{СВА}}{\text{СВА}}$$

де ЧДП – чистий дохід підприємства; ЧПП – чистий прибуток підприємства; ДВП – додана вартість підприємства; СВА – середньорічна вартість активів підприємства.

Використовуючи порівняння, можна зробити висновок: якщо темпи збільшення результативних показників господарської діяльності переважають темпи збільшення активів, то за інших рівних умов підприємство покращує ділову активність та поліпшує задоволення потреб власників, держави і найманих працівників. А якщо ж навпаки – відбувається збільшення ресурсомісткості створення об'єктів господарювання і погіршується використання інвестицій.

5. Офіційна статистика підтверджує тезу про диспропорції в інвестиційній привабливості регіонів та видів економічної діяльності України. Для виявлення ринкових можливостей потенційних об'єктів інвестування актуальною є побудова рейтингів, які в моніторингових дослідженнях дозволять ідентифікувати як інвестиційно привабливі, так і депресивні господарюючі системи. Як показують результати інвестиційного рейтингу, серед усіх типів регіональних економік саме аграрні регіони мають найнижчі показники інвестиційної привабливості [15].

6. Для прийняття управлінських рішень у сфері інвестиційної діяльності принципово важливою є оцінка ступеня можливої реалізації інвестиційного потенціалу підприємства, тобто наявних та прихованих можливостей для здійснення простого і розширеного відтворення. При цьому просте відтворення здійснюється в обсягах відновлення спожитих об'єктних інвестицій за рахунок амортизаційних коштів та надходжень від ліквідації основних засобів.

Розширене відтворення передбачає кількісний і якісний приріст інвестицій, які забезпечують вищу результативність підприємства і потребують залучення зовнішніх ресурсів та чистого прибутку. У межах розширеного відтворення можна виокремити три типи інвестиційного потенціалу підприємства: екстенсивний (традиційний), інтенсивний (інноваційний) і екстенсивно-інтенсивний (змішаний). За екстенсивного типу господарювання збільшення його масштабів відбувається за рахунок інвестицій у приріст ресурсів, які відповідають характеристикам об'єктів, наявним на підприємстві. При інтенсивному типі господарювання інвестиції у приріст ресурсів здійснюються в об'єкти, які для підприємства є нові або значно поліпшені.

Важливу роль у моніторингу інвестиційної активності суб'єктів господарювання відіграє його інформаційне забезпечення, основним джерелом якого є дані рахунків бухгалтерського обліку. Так, для формування інформації про капітальні інвестиції призначено рахунок 15 „Капітальні інвестиції”, а про

фінансові – рахунки 14 „Довгострокові фінансові інвестиції” та 35 „Поточні фінансові інвестиції”. Узагальнені дані за цими рахунками представлено в балансі підприємства та деталізовано в примітках до річної фінансової звітності. За даними цих рахунків та вказаної звітності можна отримати інформацію про такі об’єкти інвестування, як, наприклад, капітальне будівництво, основні засоби, інші необоротні активи, нематеріальні активи, довгострокові біологічні активи. Однак, на нашу думку, визначений в обліку перелік об’єктів є далеко не повним. Зокрема, не розкритою лишається інформація про обсяги інвестицій у розвиток трудового потенціалу підприємства, які виражаються в понесених витратах на підвищення якісних характеристик персоналу (підвищення кваліфікації, перекваліфікацію, здобуття освіти).

Крім того, для здійснення моніторингових досліджень важливо мати в розпорядженні інформацію не лише про об’єкти інвестування, а і про джерела інвестиційних ресурсів. Наразі в бухгалтерському обліку накопичується інформація лише щодо коштів амортизаційного фонду, для чого призначено рахунок 09 „Амортизаційні відрахування”. Для повноцінної реалізації функцій моніторингу пропонуємо впровадити в практику рахунок „Джерела інвестиційних ресурсів”, де б, окрім внутрішніх джерел інвестицій, накопичувалися дані і про зовнішні джерела, наприклад, кредитні ресурси, бюджетні кошти.

Особливої уваги потребує аналіз рахунків даних 72 «Дохід від участі в капіталі» та 96 «Втрати від участі в капіталі», де акумулюється інформація про збільшення або зменшення вартості інвестицій, облік яких ведеться за методом участі в капіталі, що виникають в процесі інвестиційної діяльності підприємства.

У процесі моніторингових досліджень доцільно звернути увагу на можливі ризики, викликані обраною обліковою політикою кожного окремого підприємства з метою уникнення викривлення параметрів оцінки результатів інвестиційної діяльності та прийняття на їх основі неправильних управлінських рішень. Зокрема, враховуючи витратний характер рахунку 15 „Капітальні інвестиції”, на його суму може впливати, наприклад, амортизаційна політика суб’єкта господарювання відповідно до методів нарахування амортизації, політика у сфері оцінки вартості запасів при списанні їх на капітальні інвестиції.

Щодо фінансових інвестицій, то підприємства можуть відображати їх за вартістю, що визначається без урахування зміни загальної величини власного капіталу об’єкта інвестування. Особливо це небезпечно для інвесторів при збитковій діяльності асоційованих підприємств, коли за балансом підприємства відображені значні суми довгострокових фінансових інвестицій, а фактично вони можуть мати нульову вартість.

Визначена облікова політика підприємств у сфері вищезгаданих питань, як правило, відображає реальний стан показників з дуже малою ймовірністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Запропоновані блоки показників для моніторингу інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств дозволяють здійснювати її всебічну оцінку, що створює умови для прийняття виважених управлінських рішень щодо збільшення інвестиційного потенціалу аграрного сектора. Це буде сприяти підвищенню його конкурентоспроможності, нарощуванню господарської діяльності та виходу сільського господарства із кризового стану.

Подальші дослідження даної проблеми повинні зосереджуватися на обґрунтуванні індикаторів інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання всіх рівнів, що лежать в основі моніторингу інвестиційної активності підприємств аграрного сектора.

Література

---

1. *Дамодаран А.* Инвестиционная оценка. Инструменты и техника оценки любых активов / *А. Дамодаран.* – пер с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 1342 с.
2. *Инвестиции* : учеб. / под ред. *В.В. Ковалева, В.В. Иванова, В.А. Лялина.* – М. : ТК Велби, 2003. – 440 с.
3. Інформація про стан інвестування аграрного сектора економіки за 2008 рік та за I квартал 2009 року. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>
4. Капітальні інвестиції в Україні за 2007 рік : статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2008. – 63 с.
5. Капітальні інвестиції в Україні за 2008 рік : статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2009. – 51 с.
6. Капітальні інвестиції в Україні у 2002–2006 рр. : статистичний збірник. – К. : Держкомстат України, 2007. – 172 с.
7. *Ковалев В.В.* Анализ хозяйственной деятельности предприятия : учеб. / *В.В. Ковалев, О.Н. Волкова.* – М. : ТК Велби, 2002. – 424 с.
8. *Ковалев В. В.* Финансовый анализ: методы и процедуры / *В. В. Ковалев.* – М. : Финансы и статистика, 2002. – 560 с.
9. *Ковалев В.В.* Методы оценки инвестиционных проектов. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 144 с.
10. Коммерческая оценка инвестиций / *И.А. Бузова, Г. А. Маховикова, В.В. Терехова;* под ред. *В.Е. Есипова.* – СПб. : Питер, 2004. – 432 с.
11. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учеб. пособие / [*А.И. Алексеева, Ю.В. Васильев, А.В. Малеева, Л.И. Ушвицкий*]. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 672 с.
12. *Лысенко Д.В.* Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учеб. для ВУЗов / *Д.В. Лысенко.* – М. : ИНФРА-М, 2008. – 320 с.
13. *Маленков Ю.А.* Новые методы инвестиционного менеджмента. – СПб. : Бизнес-пресса, 2002. – 208 с.
14. *Непомнящий Е.Г.* Экономическая оценка инвестиций: учеб. пособие. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2005. – 292 с.

15. Рейтинг міст і регіонів України [Електронний ресурс]. – К.: Недержавний аналітичний центр „Інститут реформ”. – 2005. – 28 с. – Режим доступу : <http://www.ir.org.ua>

16. *Селезнева Н.Н.* Финансовый анализ. Управление финансами: учеб. пособие для ВУЗов / *Н.Н. Селезнева, А.Ф. Ионова.* – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 639 с.

17. *Староверова Г.С.* Экономическая оценка инвестиций : учеб. пособие / *Г.С. Староверова, А.Ю. Медведев, И.В. Сорокина.* – М. : КНОРУС, 2006. – 312 с.

18. *Фабоци Ф.* Управление инвестициями / *Ф. Фабоци.* – [пер. с англ.: – М.: ИНФРА-М, 2000. – 932 с.

19. *Хелферт Э.* Техника финансового анализа / – *Э. Хелферт.* – СПб. : Питер, 2003. – 640 с.

20. *Чернов В.А.* Инвестиционная стратегия : учеб. пособие для ВУЗов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 158 с.

21. *Шабалин А.Н.* Инвестиционный анализ / *А.Н. Шабалин.* – М.: Московская финансово-промышленная академия, 2004. – 78 с.

22. *Шарп У.* Инвестиции / *У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бэйли.* – пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 1028 с.

23. *Шеремет А.Д.* Методика финансового анализа / *А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин, Е.В. Негашев.* – М.: ИНФРА-М, 2000. – 208 с.
